

Міністерство внутрішніх справ України
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

П РАВО И БЕЗОПАСНОСТЬ * LAW AND SAFETY

П РАВО І Б ЕЗПЕКА

Науковий журнал
Scientific magazine

2006/5'5

Засновано у 2002 р.

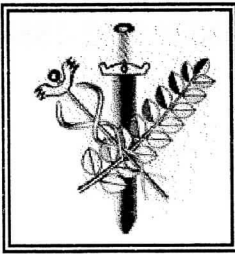
Виходить 5 разів на рік

Засновник та видавець –

Харківський національний університет внутрішніх справ

Свідоцтво про державну реєстрацію

№ 6136, серія КВ від 10.05.2002 р.

Головний редактор: *Венедіктов В.С.*, д-р юрид. наук, проф.
Відповідальний секретар: *Зозуля І.В.*, канд. техн. наук, ст. наук. співр.

Редакційна колегія журналу за галузями науки:

- Юридичні:** *Ємельянов В.П.*, д-р юрид. наук, проф.
Петрова Л.В., д-р юрид. наук, проф. (заст. гол. ред.)
Погрібний О.О., д-р юрид. наук, проф.
Трубников В.М., д-р юрид. наук, проф.
Абрамов Ю.О., д-р техн. наук, проф.
Горбенко І.Д., д-р техн. наук, проф.
Зацеркляний М.М., д-р техн. наук, проф.
Стасєв Ю.В., д-р техн. наук, проф.
Шеренков І.А., д-р техн. наук, проф.
Яковлєв С.В., д-р фіз-мат. наук, проф. (заст. гол. ред.)
- Технічні:**
- Економічні:** *Глуценко В.В.*, д-р екон. наук, проф.
Кім М.М., д-р екон. наук, проф.
Ковальов Є.В., д-р екон. наук, проф. (заст. гол. ред.)
Соболєв В.М., д-р екон. наук, проф.
Яременко О.Л., д-р екон. наук, проф.
- Соціологічні:** *Бакіров В.С.*, д-р соц. наук, проф.
Сиппа М.М., д-р соц. наук, ст. наук. співр.
Соболев В.О., д-р соц. наук, проф.
Рущенко І.П., д-р соц. наук, проф. (заст. гол. ред.)
Хижняк Л.М., д-р соц. наук, доц.
- Психологічні:** *Балабанова Л.М.*, д-р психол. наук, доц.
Бочарова С.П., д-р психол. наук, проф.
Друзь В.А., д-р біол. наук, проф. (заст. гол. ред.)
Іванова Е.Ф., д-р психол. наук, проф.
Солодухіна О.Г., д-р психол. наук, проф.

Затверджено до видання Вченою радою
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
протокол № 11 від 22.12.2006 р.

*Журнал "Право і безпека" є фаховим з
юридичних, технічних, психологічних і
соціологічних наук, економічної безпеки
(Постанови президії ВАК України від
11.06.2003 р., № 1-05/06; від 10.12.2003 р.,
№ 1-05/10; від 30.06.2004 р., № 3-05/7)*

- ✓ Статті журналу рецензуються членами редколегії за галузями науки: "юридичні", "економічні", "технічні", "психологічні", "соціологічні".
- ✓ Статті реферуються в Загальнодержавній реферативній базі даних "Україніка наукова" та Українському реферативному журналі "Джерело".
- ✓ За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не належать відкритому друку тощо, відповідають автори публікацій.
- ✓ Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.
- ✓ При передруку посилання на журнал "Право і безпека" обов'язкове.

Адреса редколегії журналу:

- ✉ 61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27.
Харківський національний університет внутрішніх справ.
  - ☎ Тел. (8-057) 739-83-07; 739-82-06; 340-77-05.
  - ✉ E-mail: Zozulja@adm.univd.kharkov.ua
Zozulia2000@mail.ru
Journals@meta.ua
- www.pravoibezpeka.info

Передплатний індекс
08386

ЗМІСТ

CONTENTS

ПЕРЕДМОВА РЕДАКТОРА	6	THE FOREWORD OF THE EDITOR
СТАТТЯ НОМЕРА	7	THE ARTICLE OF ISSUE
<i>Ившин М.І.</i> Поняття дисциплінарного проступку як фактору, що дестабілізує дисципліну та законність в ОВС	7	<i>Inshin N.I.</i> Concept of the Minor Offence as Factor Which Destabilizes Discipline and Legality in Law-Enforcement Bodies
КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОСТІ, ПРАВА І БЕЗПЕКИ	11	CONCEPTUAL-METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF STATEHOOD, LAW AND SAFETY
<i>Дмитрієнко Ю.М.</i> Природа та перспективи соціологічного та психологічного аспектів української правосвідомості	11	<i>Dmitrienko JU.N.</i> The Nature and Prospects of Sociological and Psychological Aspects of the Ukrainian Sense of Justice
<i>Дмитрієнко І.В.</i> Проблема впливу правового виховання на правову культуру в перехідний період історичного становлення України	15	<i>Dmitrienko I.V.</i> The Problem of Influence in Legal Education on Legal Culture in the Transition Period of Historical Becoming Ukraine
<i>Кожевникова В.О.</i> Світові моделі дитячого омбудсмена	19	<i>Kozhevnikova V.O.</i> Global Models Children's Ombudsman
<i>Копайгора І.І.</i> Соціальні конфлікти і правові проблеми їх вирішення	22	<i>Kopaigora I.I.</i> Social Conflicts and Legal Problems of Their Sanction
<i>Кравцова Т.М.</i> Регуляторна політика держави в сфері господарської діяльності як об'єкт адміністративно-правового регулювання	24	<i>Kravsova T.N.</i> Regulatory Politics of the State in Sphere of Economic Activities as Object of Administrative-Legal Regulation
<i>Лощихін О.М.</i> Економічні функції сучасної держави: видова характеристика та деякі проблеми систематизації	27	<i>Loshchihin A.N.</i> Economic Functions of the Modern State: the Specific Characteristic and Some Problems of Ordering
<i>Макаренков О.Л.</i> Розвиток концепції «відкритого суспільства» К. Поппера у вітчизняній та зарубіжній політико-правовій думці	32	<i>Makarenkov A.L.</i> The Development of «Open Society» Conception By K. Popper in Native and Foreign Both Political and Legal Thought
<i>Пожидаєв Г.П.</i> Міжнародні та національні механізми управління щодо забезпечення боротьби з організованою транснаціональною злочинністю	37	<i>Pozhidaev G.P.</i> The International and National Mechanisms of Management Concerning Maintenance of Struggle Against the Organized Transnational Criminality
<i>Ромашкін С.В.</i> Ідея права як максима і регулятив	40	<i>Romashkin S.V.</i> Idea of Law as Maxim and Regulatory
<i>Сердюк О.В.</i> «Легалізація» соціологічних понять: методологічний аспект	43	<i>Serdyuk O.V.</i> «Legalization» of Sociological Concepts: Methodological Aspect
<i>Ярмак О.М.</i> Поняття, сутність взаємодії та її роль у розвитку соціальної системи	46	<i>JArmak A.M.</i> Concept, Essence of Interaction and Its Role of Development of Social System
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	50	THE THEORY AND PRACTICE OF ACTIVITY ON GUARDS OF THE LAW
<i>Архіпов В.В., Архіпова А.В.</i> Зміст предмету судово-товарознавчої експертизи	50	<i>Arhipov V.V., Arhipova A.V.</i> The Maintenance of Subject Judicial-Merchandising Examinations
<i>Гусаров К.В.</i> Повноваження суду касаційної інстанції у цивільному судочинстві	54	<i>Gusarov K.V.</i> Powers of Court of Cassation Instance in Civil Legal Proceedings
<i>Зозуля І.В.</i> Регулятивна нормативно-правова політика МВС України щодо реформування власної системи	63	<i>Zozulja I.V.</i> Regulating of the Normative-Legal Policy of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine Concerning Reforming Own System
<i>Кулинич С.А.</i> Процедури розгляду звернень громадян в органах прокуратури	71	<i>Kulinich S.A.</i> Procedures of Consideration in References of Citizens in Bodies of the Public Prosecutor
<i>Назаренко Д.О.</i> Кримінально-правові і кримінологічні підстави застосування адміністративного (превентивного) нагляду	75	<i>Nazarenko D.A.</i> Criminal-Legal and Criminological Bases Applications Administrative (Preventive) Supervision

Сокуренько О.М. Щодо питання соціальної та соціально-психологічної групи криміналізації за злочин, передбачений ст.390 КК України

Усікова Л.О. Аудиторська перевірка каси

Федоренко Д.В. Явище рейдерства як кримінологічна проблема

Федоров С.Е. Встречная документальная проверка как метод финансового контроля

Хараберюш О.І. Особливості взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів України щодо протидії організованим злочинним угрупованням в сфері нелегальної міграції

**ПРАВОТВОРЧИТЬ І РЕАЛІЗАЦІЯ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН**

Боєва О.С. Окремі питання судового захисту права на працю

Гетманець О.П. Організаційно-правові питання удосконалення системи контролюючих суб'єктів в бюджетному процесі

Гордеюк А.О. Місце премії у структурі заробітної плати

Дей М.О. Проблеми правового регулювання дисциплінарної відповідальності на сучасному етапі розвитку українського суспільства

Кривцун І.С. Прокурор як суб'єкт апеляційного оскарження в адміністративному судочинстві України

Лаврінченко О.В. Теоретико-методологічне дослідження співвідношення понять «трудове законодавство» та «законодавство про працю» у контексті сучасних структурних змін трудового права України

Мічурін Є.О. Обмеження майнових прав фізичних осіб з приводу житла: вихідні положення

Муzychuk О.М. Соціально-адміністративні послуги в системі соціального забезпечення населення

Нечаєв А.В. Колективний договір як механізм регулювання колективно-договірних відносин

Огієнко І.В. До питання доцільності застосування праці жінок в підрозділах органів внутрішніх справ України

Окс'ом І.Г. Механізм вдосконалення адміністративно-правового регулювання соціальної політики в регіоні

Павлюков Р.О. Поняття та структурні елементи правового статусу інвалідів в Україні

Перунова О.М. Процесуальні акти-документи в процесі виконання судових рішень

Рябченко Я.С. Ознаки та властивості правового статусу геологічної інформації

Сергеев С.О. Податки та інші обов'язкові платежі, як предмет фіскальної діяльності податкових органів

Сидоренко В.Л., Еременко С.А., Азаров С.І. До питання визначення поняття «небезпечний об'єкт»

Устименко В.А. Соотношение собственности территориальной громады города с другими формами собственности в городском хозяйственном комплексе

81 **Sokurenko A.M.** To a Question of Social and Social-Psychological Group Criminalization for a Crime Stipulated By Clause 390 CC of Ukraine

85 **Usikova L.A.** Auditor Check of Cash Department

88 **Fedorenko D.V.** Phenomenon Raider as criminological Problem

92 **Fedorov S.E.** Counter Documentary Check as Method of the Financial Control

97 **Haraberjush A.I.** Features Interaction in Operative Divisions of Ukraine Law Enforcement Agencies on Counteraction to the Organized Criminal Groupings in Sphere of Illegal Migration

101 **LEGAL CREATIVITY AND REALIZATION
CIVIL-LAW RELATIONS**

101 **Boeva E.S.** Separate Questions of Judicial Protection of the Right for Work

105 **Getmanets O.P.** Organizational-Legal Questions of Improvement In System of Supervising Subjects in Budgetary Process

108 **Gordejuk A.A.** The Place of the Bonus in the Structure of Payment

111 **Dej M.A.** Problems of Legal Regulation of the Disciplinary Responsibility at the Present Stage of Development of the Ukrainian Society

113 **Krivtsun I.S.** The Public Prosecutor as the Subject of The Appeal in Administrative Legal Proceedings of Ukraine

116 **Lavrinchenko O.V.** Theoretic-Methodological Research of the Parity of Concepts «Labor Legislation» and «Legislation on Work» in the Context of Modern Structural Changes of the Labor Law of Ukraine

121 **Michurin E.A.** Restrictions o Property Rights o Physical Persons Concerning Habitation: Starting Positions

124 **Muzychuk A.N.** Social-Administrative Services in System of Social Security of the Population

127 **Nechauev A.V.** The Collective Treaty as a Mechanism of Collective-Treaty Relations Regulation

131 **Ogienko I.V.** To the Question of Expediency in Application of Work for Women in Divisions of Law-Enforcement Bodies of Ukraine

134 **Oks'om I.G.** Mechanism of Improvement for Administrative-Legal Regulation of the Social Policy in Region

137 **Pavljukov R.O.** Concept and Structural Elements of the Legal Status of Invalids of Ukraine

140 **Perunova E.N.** Remedial Certificates-Documents During Performance of Judgements

144 **Rjabchenko Ja.S.** Attribute and Property of the Legal Status of the Geological Information

147 **Sergeev S.A.** Taxes and other Obligatory Payments, as Subject Fiscal of Activity of Tax Bodies

151 **Sydorenko V.L., Yeremenko S.A., Azarov S.I.** To a Question of Definition of Concept «Dangerous Object»

155 **Ustimenko V.A.** Correlation of Ownness of Territorial Gromada of City With Other Patterns of Ownership in a City Economic Complex

Чередніченко Н.А. Особливості правового регулювання службово-трудових відносин жінок-працівників органів внутрішніх справ

160

Cherednichenko N.A. Features of Legal Regulation of Official-Labor Attitudes of Women-Workers of Law-Enforcement Bodies

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПРАВОЗАСТОСУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

163

HISTORICAL EXPERIENCE OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY

Кузьменко В.Б. Політико-правові засади ліквідації періодичних видань мовами національних меншин в українській РСР наприкінці 1930-х років

163

Kuz'menko V.B. Politic-Legal Bases of Liquidation of Periodicals Languages of National Minorities in Ukrainian SSR at the End of 1930th Years

Сілантьєва Е.Є. До питання щодо запровадження інституту мирових судів в Україні

167

Silant'eva E.E. To the Question on Introduction of Institute of World Courts in Ukraine

Ясинок М.М. Історія становлення окремого провадження в цивільному судочинстві України

170

Jasynok N.M. The History of Becoming of Separate Realization in Civil Legal Proceedings of Ukraine

ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

173

TECHNICAL MAINTENANCE OF LAW ENFORCEMENT ORGANS ACTIVITY

Бойченко О.В. Технічні засоби протидії тероризму

173

Bojchenko O.V. Means of Counteraction of Terrorism

Власенко І.В. Определение времени ношения бронжилетов

175

Vlasenko I.V. Definition of Time of Body Armour Carrying

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

178

ECONOMICAL SAFETY OF THE STATE IN CONDITIONS OF MARKET TRANSFORMATION

Кавун С.В. Анализ экономической безопасности предприятия

178

Kavun S.V. The Analysis of Economic Security of the Enterprise

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

182

SOCIAL PSYCHOLOGY AND PSYCHOLOGY OF THE PERSON

Бобровнікова Н.П. Гендерні відмінності професійної спрямованості майбутніх слідчих

182

Bobrovnikova N.F. Gender Distinctions of Professional Orientation of Personality of Future Investigators

Ковальчишина Н.І. Тренінг формування професійної мотивації у курсантів навчальних закладів МВС

184

Kovalchishina N.I. Forming the Professional Motivation Training for the Cadets of the Institutes of the Home Affairs Department

Мілорадова Н.Е. Виокремлення ролі психологічних методів впливу у діяльності силових структур

188

Miloradova N.E. Allocation of the Role of Psychological Methods for Influence in Activity of Power Structures

Приходько І.І. Теоретико-методологічні аспекти професійної придатності людини до діяльності

192

Prikhodko I.I. Theoretic-Methodological Aspects of Professional Suitability of the Person to Activity

ГАЛУЗЕВА ТА СПЕЦІАЛЬНА СОЦІОЛОГІЯ

196

BRANCH AND SPECIAL SOCIOLOGY

Горошко Е.І. Особенности отражения гендерной идентичности на персональных веб-страницах

196

Goroshko E.I. Feature of Reflection Gender Identity on Personal WEB-Pages

Остафійчук Г.В. Соціальний капітал правоохоронних органів та їх працівників: теоретичні засади дослідження

199

Ostafyichuk G.V. Social Capital of Law Enforcement Bodies and Their Workers: Theoretical Bases of Study

Проскурякова О.С. Соціологічний аналіз святкових традицій Харківського національного університету внутрішніх справ

202

Proskurjakova O.S. The Sociological Analysis of Celebratory Traditions of the Kharkiv National University of Internal Affairs

СТОРІНКА РЕДКОЛЕГІЇ

207

PAGE OF AN EDITORIAL BOARD

Систематичний покажчик статей і матеріалів, надрукованих у журналі в 2006 році

207

The Systematic Index of the Articles and Materials Which Have Been Printed out in the Magazine in 2005

логічного впливу, обумовлений як незадовільним станом професійної підготовки, так і неопрацьованістю способів передавання досвіду застосування психологічного впливу, сприяє зниженню ефективності слідчої діяльності та формуванню соціально-негативного ставлення населення до правоохоронних органів.

- у слідчих, які мають стаж роботи до п'яти років, відмічається зростання рівня усвідомлення пріоритетної ролі методів психологічного впливу. Але існує стійка група респондентів як серед курсантів, так і серед слідчих, яка вважає за необхідне використання неправомірних методів психологічного впливу та фізичного насильства.

Вирішення цієї проблеми полягає у формуванні професійної культури особистості працівника, його морально-психологічній підготовці, оволодінні психологічними знаннями, вміннями та навичками застосування правомірного психологічного впливу як частини професійної майстерності фахівця.

МИЛорадова Н.Э. ВЫДЕЛЕНИЕ РОЛИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ВОЗДЕЙСТВИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СИЛОВЫХ СТРУКТУР

Выделены наиболее весомые факторы, которые влияют на рост его роли в расследовании преступлений. Установлено, что главная роль в расследовании преступлений должна принадлежать правомерным и допустимым психологическим методам воздействия, а также что у следователей со стажем работы до пяти лет отмечается рост уровня осознания приоритетной роли методов психологического воздействия.

***

MILORADOVA N.E. ALLOCATION OF THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL METHODS FOR INFLUENCE IN ACTIVITY OF POWER STRUCTURES

The most powerful factors which influence growth of its role in investigation of crimes are allocated. It is established, that the leading role in investigation of crimes should belong to lawful and allowable psychological methods of influence, and also that at inspectors with the experience of work till five years growth of a level of comprehension of a priority role of methods of psychological influence is marked.

І.І. ПРИХОДЬКО

канд. психол. наук

Академія внутрішніх військ МВС України

УДК 159.9-057.36

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ ЛЮДИНИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядається проблема професійної придатності людини до діяльності. Викладені основні поняття, уточнена психологічна система та структура діяльності, визначені принципи оцінки професійної придатності фахівців

В останні десятиріччя відбувається швидка та суттєва трансформація різних форм та видів діяльності, що викликає зміни структури праці, у зв'язку з цим пред'являються підвищені вимоги до професійних якостей людини. До одного з таких видів відноситься службово-бойова діяльність військовослужбовців внутрішніх військ МВС України, яка проходить часто в складних, іноді екстремальних умовах і вимагає від людини психологічної готовності до такої діяльності та сформованості певних професійно важливих якостей. Тому сьогодні набуває особливого значення проблема професійної придат-

ності кандидатів на військову службу за контрактом, особливо у підрозділи спеціального призначення, та навчання у вищій військовій навчальній закладі МВС України.

У продовж багатьох років формувалися та застосовувалися різні підходи щодо вивчення діяльності. Загально-теоретичні аспекти даної проблеми представлено у наукових працях К.А. Абульханової-Славської, Б.Г. Апаньєва, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Б.М. Теплова, В.Д. Шадрикова та ін.; дослідженнях з психології праці й інженерної психології С.П. Бочарової, О.В. Землянської, О.М. Іванової, Є.А. Клімова, О.О. Крилова, Б.Ф. Ломова, Ю.Л.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прикладная юридическая психология: Учебное пособие /Под ред. А.М. Столяренко. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. -639 с.

2. Филонов Л.Б. Психологические аспекты установления контактов между людьми: Методика контактного взаимодействия /Препринт. -Пушкино: НЦБИАН СССР, 1982. -40 с.

3. Арилов Т.Э. Формы и виды противодействия установлению истины при расследовании преступлений // Правовые проблемы деятельности органов внутренних дел в современных условиях: Труды Академии МВД СССР. -М., 1992. -112 с.

4. Коржанський М., Литвак О. Причини неефективного слідства // Право України. -2003. -№ 5. -С.128-129.

Надійшла до редакції 21.12.2006

Трофімова та ін. Значний вклад до розуміння психофізіологічної сутності трудової діяльності внесли дослідження І.М. Сеченова, І.П. Павлова, П.К. Анохіна, Л.М. Балабанової, О.М. Кокуна та ін. Вивченням різноманітних аспектів професійної діяльності військовослужбовців та співробітників органів внутрішніх справ займалися В.І. Барко, В.О. Бодров, І.В. Ващенко, М.С. Корольчук, М.Г. Логачов, С.Ю. Лебедєва, М.В. Макаренко, О.Р. Охременко, Є.М. Потапчук, О.Д. Сафін, О.В. Тімченко, С.О. Філіпов та багато ін., які у своїх наукових працях розкрили психологічні особливості діяльності в екстремальних умовах та придатності людини до її певних видів.

Робота виконана згідно планів науково-дослідних робіт ГУ ВВ МВС України та Академії ВВ МВС України (шифри «Відбір», 2004; «Контракт», 2006).

Мета статті: проаналізувати сучасні підходи щодо психологічного вивчення діяльності та професійної придатності людини до її різних видів, визначити основні системні елементи і структурні компоненти діяльності, принципи визначення професійної придатності фахівців. Новизна статті полягає в узагальненні теоретичних засад психологічного аналізу діяльності, визначенні основних принципів оцінки професійної придатності кандидатів.

У сучасних психологічних дослідженнях категорія діяльності одержала широке поширення. Серйозний внесок у постановку та рішення проблем, пов'язаних з аналізом діяльності людини, внесли такі науки, як антропологія, етнографія, біомеханіка, фізіологія людини, кібернетика, соціологія, економіка тощо. Діяльність сучасної людини дуже різноманітна, однак існують принципові розбіжності та труднощі в трактуванні самого поняття «діяльності», у виборі основ для класифікації її видів; одиниць, призначених для її аналізу; у виборі адекватних методів її дослідження як у лабораторних, так і в природних (виробничих, навчальних) умовах; у порівнянні результатів, отриманих різними методами як між собою, так і у відношенні до категоріального апарату, тощо. На даний час існує (і це далеко не повний) перелік розходжень форм і видів діяльності: матеріальна і духовна, зовнішня і внутрішня, безпосередня й опосередкована, довільна і мимовільна, свідомо і несвідомо, індивідуальна і колективна, репродуктивна і творча; ігрова, навчальна, трудова, спортивна; пізнавальна (перцептивна, мнемічна, розумова), комунікативна, управлінська і виконавча тощо. До цього можна додати диференціацію діяльності по мотивах, цілях, предметному змісту, способам здійснення, кінцевому результату [1].

На думку В.Д. Шадрикова, діяльність можна визначити як специфічно людську, регульовану свідомістю активність, породжену потребами і спрямовану на пізнання і перетворення зовнішнього світу і самої людини. У діяльності формується, розвивається, виявляється так чи інакше вся система процесів, станів і властивостей індивіда, що прийнято позначати як психічні [2]. У «Психологічному словнику» визначено, що діяльність – це активна взаємодія з навколишньою дійсністю, у ході якого жива істота виступає як суб'єкт, що цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким способом свої потреби [3]. А.Г. Маклаков уточнює, що діяльність – це динамічна система взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі якого відбувається виникнення та втілення в об'єкті психічного образу, а також реалізація опосередкованих суб'єктом відношень з дійсністю, яка навколо [4].

Основним видом людської діяльності, що відіграє вирішальну роль у виникненні та розвитку фізичних і духовних властивостей, є праця. З працею генетично пов'язані

інші види людської діяльності (спілкування, гра, навчання), які властиві всім людям. Основною характеристикою кожної трудової діяльності є ступінь її соціальної значущості. У трудовій діяльності людини можна виділити два логічно протилежні різновиди: професійну і непрофесійну. Професійну діяльність можна визначити як рід трудової діяльності людини, що володіє комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, придбаних у результаті спеціальної підготовки, досвіду роботи [1].

Необхідно відмітити, що кожна діяльність, у тому числі професійна, складається з чисельних дій людини. Тому дія займає центральне місце у ієрархічній структурі діяльності, є основною одиницею її аналізу. Кожну дію можна виконати за допомогою різних способів – операцій, які є більш крупними одиницями діяльності, ніж дії. Операції розкривають технічну сторону виконання дій. Прагнення удосконалити свою професійну діяльність, тренування дій приводять до формування автоматизованих дій – навичок і звичок, для яких характерна стереотипність. Система знань, умінь та навичок створює готовність людини до самостійного вирішення поставлених перед ним завдань.

Як показали дослідження видатних психологів О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Б.М. Теплова, В.Д. Шадрикова й ін., протікання і розвиток різних психічних процесів істотно залежать від змісту і структури діяльності, від її мотивів, цілей і засобів здійснення. Разом з тим у наукових дослідженнях, які були проведені П.Я. Гальперінім, Д.Б. Ельконінім та ін., визначено, що на основі зовнішніх матеріальних дій шляхом їхніх послідовних змін і скорочень формуються внутрішні, ідеальні дії, які чиняться в розумовому плані й які забезпечують людині всебічне орієнтування в навколишньому світі.

В.Д. Шадриков пропонує при вивченні теоретичних основ діяльності представити її у вигляді ідеальної моделі. Виділення такої моделі може розглядатися як теоретичне або змістовне узагальнення, що дозволяє звести різноманітні види і форми професійної діяльності до «визначеного теоретичного конструкта, у якому відбито загальні для будь-якої діяльності компоненти й їхні зв'язки» [5]. У подальшому цю модель можна користуватися при аналізі будь-якої конкретної діяльності.

Аналіз теоретичних наукових праць та емпіричний аналіз психологічної структури різних видів діяльності дозволяє виділити наступні основні елементи, що складають її зміст: мотиви, що спонукають суб'єкт до діяльності та визначають їх направленість; мету – усвідомлений образ результату, на досягнення якого діяльність людини спрямована; програму (плану) діяльності, яка відображає стратегію та тактику її реалізації, забезпечує взаємозв'язок між діями; інформаційної основи діяльності; прийняття рішення; професійно важливих якостей. Однак відокремленість деяких елементів (функціональних блоків) зовсім не означає їх автономність, таке розділення досить умовне. Природно, що всі складові психологічної системи діяльності найтіснішим чином взаємозалежні, і виділити їх можна лише для дослідницьких цілей. Наприклад, процеси ухвалення рішення, інформаційного забезпечення діяльності присутні в усіх блоках. При аналізі міжелементних зв'язків даної системи виявляється, що кожен з них знаходиться в найтіснішому взаємозв'язку з усіма іншими, вони фактично взаємодоповнюють один одного.

Необхідно відзначити, що психологічна система діяльності є категорією мінливою, яка розвивається специфічно в деяких своїх проявах для конкретної професійної діяльності. У той же час структура її компонентів залиша-

ється, як правило, немінливою, а її окремі складові повинні володіти відносною функціональною незалежністю. Однак недостатня сформованість окремих елементів психологічної системи діяльності, їхня неадекватність реальним умовам можуть стати причиною зниження її ефективності. На наш погляд, до одних з таких мінливих, але дуже важливих елементів можна віднести професійно важливі якості (ПВЯ).

У процесі розвитку системи діяльності ПВЯ виступають у ролі тих внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи і вимоги діяльності, однак розвиток ПВЯ є ключовим моментом формування психологічної системи діяльності. Відповідно до визначення В.Д. Шадрикова, професійно важливі якості – це індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності й успішність її освоєння [5]. До них він також відносить і здібності, але вони не вичерпують всього обсягу ПВЯ. Вивчення розвитку ПВЯ у професійній діяльності повинно проводитися в двох напрямках: розвитку всієї їхньої структури та окремих ПВЯ.

На даний час кількість спеціальностей є надзвичайно великою і різноманітною, однак чітко помітна тенденція стрімкої перебудови професійної діяльності в межах окремих спеціальностей. У зв'язку з цим у психології праці початі різні спроби створити типологію професій. Наприклад, багатозначова концепція професійної типології, яка розроблена Є.А. Клімовим, базується на виділенні основних діагностуючих якостей по їх психофізіологічній і психологічній значимості, а також вимогам до особистості. Вона включає п'ять типів професій, виділених з конкретних сфер професійної діяльності людини: 1) «людина-техніка»; 2) «людина-людина»; 3) «людина-природа»; 4) «людина-знак»; 5) «людина-художній образ». Особливістю даної концепції є єдиний компонентний склад структури будь-якої професії і види психологічних дій, які специфічні для виконання різних професійних задач. До компонентів структури професії Є.А. Клімов відносить: предмет, знаряддя, мету й умови праці; а види психологічних дій – гностичні, перетворюючі, пошукові та комунікативні.

Аналіз наукових досліджень показав, що основним методом психологічного вивчення професійної діяльності є професіографія – комплекс методів і технічних засобів, за допомогою яких може бути отримана й оброблена значуща інформація про професії з погляду психології, фізіології, гігієни, ергономіки, соціології й інших наук про людину і працю. У сучасних умовах одержав розвиток такий напрямок психологічного вивчення професійної діяльності, як акмеологія, яка прагне створити цілісну модель соціального суб'єкта, прийнятний алгоритм і технологію його дослідження, формування й активної реалізації творчого потенціалу в професійній діяльності в єдиному процесі життєдіяльності. Акмеологічний підхід до аналізу професійної діяльності широко розглядається в роботах К.А. Абульханової-Славської, О.О. Бодалева, А.А. Деркача, Є.А. Клімова, В.Д. Шадрикова й інших вчених [6].

Акмеографія, як основний метод акмеології, базується на професіографії і включає визначення рольових характеристик персоналу, особливостей взаємодії фахівця в процесі професійної діяльності з предметами, засобами і продуктами праці, з оточуючими людьми й іншими явищами, а також визначення рівня розвитку професійно важливих якостей і акмеологічних «інваріантів», які є основними внутрішніми побудівниками творчого розвитку і самовдосконалення особистості. У результаті акмеографічного дослідження складається акмеограма, яка представляє собою комплексний, систематизований, багатобічний,

графічний опис професійної діяльності, призначений для психологічного вивчення праці і використання в подальшій практичній діяльності.

Одним з ключових понять психології праці є «професійна придатність». Під нею розуміється сукупність психологічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення суспільно прийнятної ефективності праці при наявності у даної особи спеціальних знань, умінь і навичок [3]. Професійна придатність не вроджена якість, вона формується в процесі трудової діяльності людини.

У ході тривалої професійної праці, що протікає у певних соціально-економічних умовах, формуються не тільки окремі психічні процеси людини (сприйняття, пам'ять, мислення тощо), але і його особистість, формується соціально-професійний тип особистості з певними ціннісними орієнтаціями, характером, особливостями міжгрупового та внутрішньогрупового спілкування тощо. Нерідко професія накладає відбиток на зовнішній вигляд людини. Час, необхідний для формування професійної придатності, залежить за інших рівних умов від природних даних людини, його мотивації і відповідної професійної підготовки. У різних професіях і при різних рівнях майстерності кожний з цих факторів має різну питому вагу в загальній картині професійної придатності людини. Формування професійної придатності – завжди індивідуальний процес, при організації якого можна створити умови для досягнення особами оптимального рівня професійної підготовки і позитивної мотивації. Цього не можна сказати про індивідуальні особливості особистості: природні здібності, необхідні для трудової діяльності, досить універсальні, професійно нейтральні і пластичні, що дозволяє кожній людині освоювати досить широке коло професій.

Для визначення професійної придатності до певної діяльності виходять з психологічних, психофізіологічних, медичних та інших критеріїв. Для встановлення рівня професійної придатності використовується різноманітний арсенал психологічних засобів: тестів, що діагностують ступінь оволодіння професійними знаннями і навичками (тести досягнень); тестів, що діагностують рівень розвитку професійно важливих якостей і психічних функцій, методик вивчення мотивації тощо.

А.А. Боченков, О.М. Глушко, Є.Б. Науменко у залежності від вимог, що пред'являються до фахівців, діяльність яких проходить в умовах, пов'язаних з ризиком для здоров'я та життя, використовують п'ять основних принципів щодо винесення підсумкового висновку про професійну придатність кандидата: монофакторний, критеріальний, компенсаторний, компенсаторно-критеріальний та поліфакторний [7].

При використанні монофакторного принципу складається підсумкова оцінка одного з чотирьох досліджуваних компонентів діяльності (оцінюються інтелектуальні, сенсорні якості, нервово-психічна стійкість, адаптивні здібності) у залежності від вимог конкретної професії. В основі критеріального принципу лежить облік однієї, але мінімальної оцінки з чотирьох компонентів, що забезпечують ефективне освоєння професії кандидатом. Основною компенсаторного принципу є сумарна оцінка всіх чотирьох компонентів з виведенням інтегральної оцінки, його застосовують для прогнозування успішності діяльності фахівців в екстремальних умовах. Компенсаторно-критеріальний принцип, який заснований на сумарній оцінці всіх компонентів діяльності, використовується при винесенні підсумку про професійну непридатність до спеціальностей, що пред'являють підвищені вимоги до конк-

ретних професійно важливих якостей, які за визначений термін неможливо розвинути до рівня, мінімально необхідного для ефективної діяльності за даними спеціальностями. Поліфакторний принцип враховує значимість окремих психічних процесів у діяльності фахівця, є універсальним і найбільш перспективним при прогнозуванні професійної придатності на тривалий термін.

Проведений аналіз наукових праць з даної проблеми [2, 4, 5, 7] показав, що для визначення осіб за ступенями придатності до конкретного виду діяльності найчастіше використовується розподіл кандидатів на чотири групи: 1) придатні у першу чергу (абсолютно придатні); 2) придатні у другу чергу (придатні); 3) умовно придатні; 4) професійно непридатні до даної спеціальності. Деякі автори рекомендують ранжувати осіб на три групи, не виділяючи групу умовно придатних: проміжна градація не дозволяє отримати однозначного висновку про професійну придатність або непридатність.

К.М. Гуревич, А.А. Крилов виділяють два типи професійної придатності – абсолютну (до професій, що вимагають спеціальних індивідуальних якостей) і відносну (оволодіння даною професією можливо кожною здоровою людиною). Якщо оцінювати професійну придатність, орієнтуючись на виявлення осіб з високим рівнем розвитку певних ПВЯ, найбільш важливих для досягнення успіхів у навчанні і діяльності, існує підхід по максимуму. При підході по мінімуму можна визначити осіб з низькими показниками розвитку ПВЯ. Вибір підходу багато в чому залежить від конкурсу кандидатів і складності професії. На наш погляд, більш ефективним є другий підхід, тому що виявлення осіб з показниками «нижче середнього» рівня дозволяє більш вірогідно прогнозувати їхні невдачі в навчанні та діяльності і рекомендувати їм спеціальну психологічну підготовку або вибір іншої професії. При реалізації «підходу по мінімуму» мінімально припустимі показники тестів звичайно визначаються розмірами конкурсу, але в ряді випадків вони можуть бути чітко визначені тільки вимогами професії (наприклад, краще не добрати кандидатів у спеціальні підрозділи, ніж прийняти осіб з показниками, на підставі яких можна прогнозувати їхню низьку надійність та ефективність професійної діяльності).

Таким чином, зазначимо, що:

1. Психологічна система діяльності складається з мотивів, мети, програми діяльності, інформаційної основи, прийняття рішень та професійно важливих якостей, однак відокремленість деяких елементів не означає їх автономність, вони тісно взаємопов'язані функціональними зв'язками, взаємодоповнюють один одного. Недостатня сформованість окремих елементів даної системи, їхня неадекватність реальним умовам діяльності можуть з'явитися причиною зниження її ефективності.

2. Професійна діяльність має єдину психологічну структуру, але різний зміст її компонентів. Виділення оптимального співвідношення професійно важливих якос-

тей обумовлює типологічну диференціацію професій у системах взаємодії суб'єкт-об'єкт праці.

3. Сучасним перспективним методом психологічного вивчення професійної діяльності є акмеографія – комплексний систематизований багатобічний опис професійної діяльності, призначений для психологічного вивчення праці і виявлення на практиці ступеня оптимальної відповідності індивідуально психологічних якостей особистості вимогам професії. У результаті проведення акмеографії складається системно-структурна модель професії – акмеограма, яка вклучає визначення об'єктивних характеристик праці (мету, задачі, функції та результати праці) і суб'єктивних (знань, умінь, навичок), професійно важливих якостей (індивідуальних, професійних, акмеологічних інваріант), а також психологічних якостей, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності).

4. Проблема професійної придатності людини до діяльності є актуальною та багатогранною, вимагає постійного вивчення, наукового аналізу й удосконалювання з урахуванням вимог життя сучасного суспільства. В даний час окремі аспекти цієї проблеми недостатньо розроблені і мають потребу в подальших комплексних наукових дослідженнях. Розвиток даної проблеми можливий у наступних напрямках: вивченні мотивації та специфічних умов, які дозволять підвищити ефективність діяльності; визначенні оптимального комплексу професійно важливих якостей та їх необхідного рівня розвитку на підставі вивчення особливостей конкретних спеціальностей тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Психология управления. –Харьков: Фортуна-пресс, 1998. –464 с.
2. Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. –М.: Наука, 1982. –185 с.
3. Психологический словарь /Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. –М.: Педагогика-Пресс, 1997. –440 с.
4. Маклаков А.Г. Военная психология: Учебник. –СПб.: Питер, 2005. –464 с.
5. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: Учебное пособие. –М.: ИК «Логос», 1996. –320 с.
6. Акмеология – наука XXI століття: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. /Київськ. міський педагог. ун-т ім. Б.Д. Грінченка; Міжнародна акад. акмеологічних наук (СПб.). –К., 2005. –412 с.
7. Боченков А.А., Глушко А.Н., Науменко Е.Б. Методология и принципы комплексной психологической оценки профессиональной пригодности военных специалистов // Военно-медицинский журнал. -1994. -№ 11. -С.41-46.

Надійшла до редколегії 21.12.2006

ПРИХОДЬКО И.И. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРИГОДНОСТИ ЧЕЛОВЕКА К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Рассматривается проблема профессиональной пригодности человека к деятельности. Изложены основные понятия, уточнена психологическая система и структура деятельности, определены принципы оценки профессиональной пригодности специалистов.

***

PRIKHODKO I.I. THEORETIC-METHODOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL SUITABILITY OF THE PERSON TO ACTIVITY

The problem of professional suitability of the person to activity is considered. The basic concepts of activity are stated, its psychological system and structure is specified, principles of acquisition of an estimation of professional suitability of experts are determined.